ئیدمۆند بورک Edmund burck

ن:رامین جەهانبەگلوو
و:عەتا جەماڵی

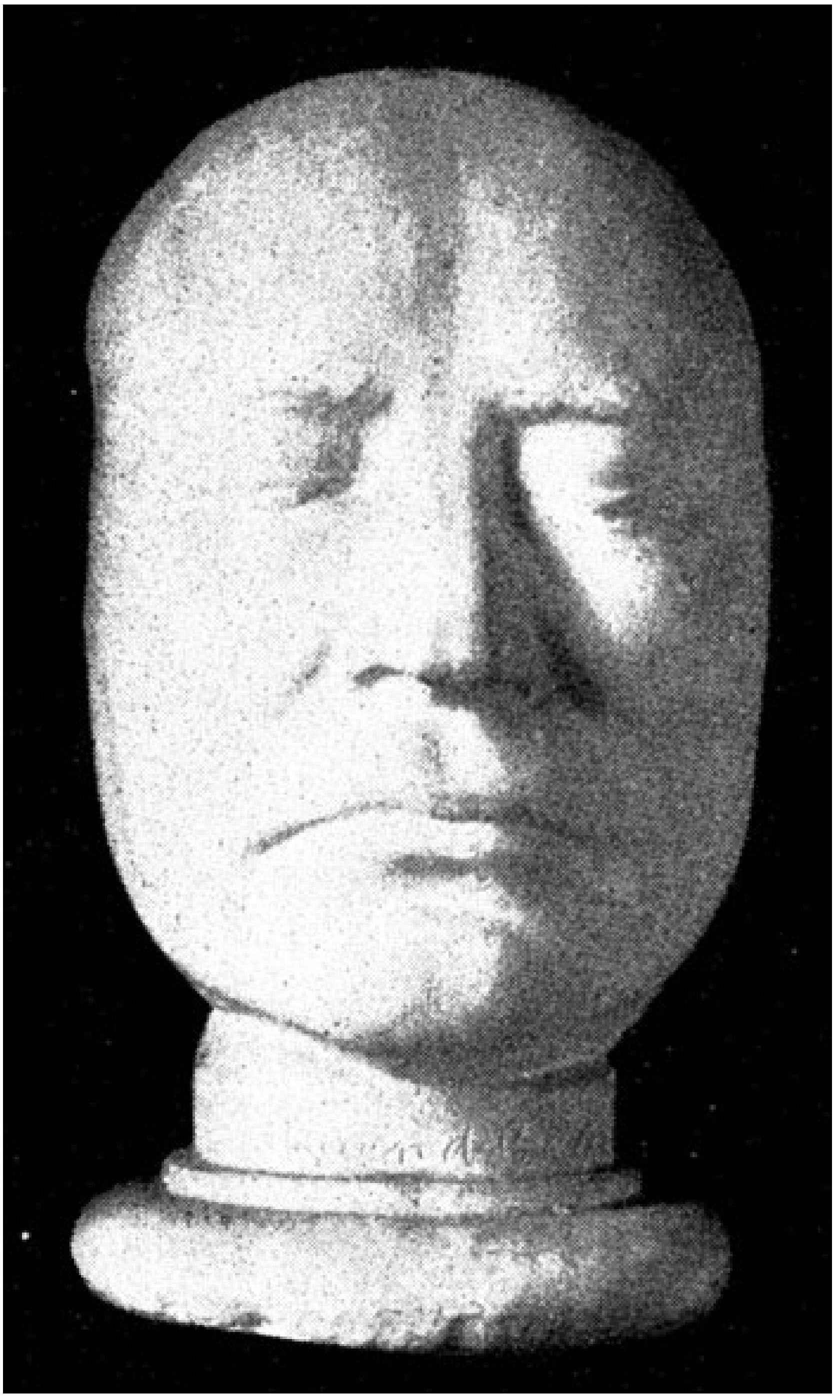

ئیدمۆند بورک یەک لە ناودارترین بیرمەندانی ڕەخنەگری ئاوەزی سیاسی و رادیکاڵیزمی شۆڕشی فەڕەنسا بوو. ئەو لە ساڵی 1790 کتێبە بەناوبانگەکەی خۆی لەژێر ناوی "چەند سەرنجێک لەمەڕ شۆڕشی فەڕەنسا"دا بڵاو کردەوە.

روانگەکانی ئەو سەبارەت بە گەوهەر و زاتی مرۆڤ لە کۆمەڵگەدا بە شێوەیەکە کە کۆنسێرڤاتەکان بەتەواوی وەریانگرتوون و تا هەنووکەش پشتیان پێبەستوون. لەوانەیە لە سەرتاسەری سەدەی بیستەمدا نرخی رەخنەکانی بورک لەسەر شۆڕشی فەڕەنسا هەروا لەسەر پێ بوون و بوونەتە رێ والاکەرێکی بنچینەیی بۆ خەسارەکانی کۆمۆنیزمی شۆڕشگێڕانە. بەبۆچوونی بورک روانگە شۆڕشگێڕانەکانی ئەو ئەگەرچی بوونە هۆی پێشنیاری جیهانێکی باشتر، بەڵام هاوکات دەبنە هۆی پەرەسەندنی سیستەمە ئەندێشە توندوتیژیگەرا و دەسەڵاتخوازەکان. خاڵی شایاننی سەرنج سەبارەت بە بورک ئەوەیە کە رەخنەگرانی تیۆریی شەڕی سارد لە دەیەی پەنجاشدا سوودیان لە بۆچوونەکانی ئەو وەرگرت، بەڵام هەرەسهێنانی کۆمۆنیزم لە ئورووپای خۆرهەڵاتیش تێڕامانێکی دووبارەی بۆ بۆچوونەکانی بورک هێنایە ئاراوە.

بەڵام بۆئەوەی بایەخی ئەندێشەکانی بورکمان بۆ دەرکەوێت پێویستە لە فەلسەفەی سیاسیی ئەو خورد بینەوە. بورک بەپێچەوانەی لۆک یان هۆبز هیچ کتێبێکی توێژینەوەیی گشتی و رێکوپێکی سەبارەت بە سیاسەت نەنووسیوە. کتێبی "چەند سەرنجێک لەمەڕ شۆڕشی فەڕەنسا" بە یەک لە گرینگترین کارەکانی ئەو دێتە ئەژمار و هەر لەم رووەوە زیاتر حاڵەتی پڕش و بڵاوی و ژێرپێستیی هەیە تا ئەوەی توێژینەوەیەکی رێکوپێک بێت. لەڕاستیدا نووسیەنەکانی بورک بەگشتی سەبارەت بە ململانێ فکرییەکانی سەردەمی خۆی بووە و لەسەر چەند تەوەری وەک چاکسازیی حکوومەت لە سەدەی هەژدەهەمدا و ئەنجام و پاشهاتەکانی کۆڵۆنییە ئەمریکییەکان و پەیوەندییەکانی ئینگلستان و ئیرلەند و هیند و سەرەنجام شۆڕشی فەڕەنسا، کاری کردووە. بەم شێوەیە زۆرینەی نووسراوەکانی ئەو خەسڵەتی سیاسییان هەیە. پێویستە لە لێکۆڵینەوەی بورکدا جەخت بکرێتە سەر سیستەمی سیاسەتی پراکتیکی. ئەمە دەرهاویشتەی سیاسەتی کۆنسێرڤاتیستیی بورکە. لەراستیدا بەڕای بورک چەمکی "ئاوەزی سیاسی" لە پراکتیک (سیاسەتی پراکتیکی) جیا ناکرێتەوە.

باشتر وایە بۆ بەسەرکردنەوەی فەلسەفەی سیاسیی بورک سەیری پێکهاتە و زاتی کتێبی "چەند سەرنجێک لەمەڕ شۆڕشی فەڕەنسا" بکەین. ئەگەرچی سەرنجەکانی بورک سادە و ساکار دێنە بەرچاو، بەڵام لەڕاستیدا یەک لە

دژوارترین دەقەکانە بۆ لێکدانەوە و هەڵسەنگاندن. ئەو دژوارییەش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کتێبەکەی بورک فۆڕم و بیچمێکی ڕێکوپێکی نییە. (تامس پین) ڕەخنەی لێدەگرێت کە هیچ سەقام و سامانێکی لەکارەکانیدا نییە. پین لە یەکێک لە دیکۆمێنتە بەناوبانگەکانی کتێبەکەی خۆیدا بەناوی "مافی مرۆڤ" دەڵێ: "مەبەستی بورک هێرشکردنە سەر شۆڕشی فەڕەنسایە، بەڵام بەجێی ئەوەی ئەم کارە بە ڕێکوپێکی و هۆندراوی بکات، فەلسەفەیەکی سەیری لە باوەڕ و بۆچوونە هەمەچەشن و بێ ئەژامرەکان پێکهێناوە و هەرکام لەگەڵ ئەوی دیدا دژوازە." هەست دەکرێت قورسایی کتێبەکە لە فۆڕمی نامەنووسانەی ئەندێشەکانی ئەوەوە سەرچاوە دەگرێت، بەڵام بەهەرحاڵ، خۆدوورگرتنی بورک لە ڕووبەڕووبوونەوەی ڕێکوپێک لەگەڵ تیۆرییە پەتییەکانی پەیوەندیدار بە سیاسەتیشەوە ئەم خەسڵەتەی تۆختر کردۆتەوە. ئەو لە پراکتیکدا لە دەلاقەی مۆدێلێکی لێدوانی لەڕووی لۆژیکییەوە پێکبەستە لە تیۆریی سیاسیدا دەرگیری کێشە تایبەتییەکانی ڕۆژ نابێت (بەهەمان شێوە کە بۆ وێنە هۆبز دەیکات) و کتێبی "سەرنجەکان"ی ئەویش وەک زۆربەی بەرهەمەکانی تری، دەقێکی ڕێکەوت و ڕووداوتەوەرە. ئەو ئەگەرچی زاتێکی ململانێگەری لەگەڵ شۆڕشی فەڕەنسا هەیە، بەڵام هاوکات دەکەوێتە ململانێی ئەو ئینگلیزییانەشەوە کە بەتەمای ئەگەری قەبووڵکرانی پرەنسیپەکانی شۆڕشی 1688ی ئینگلستان لە فەرەنسا پشتگیریی شۆڕشی فەڕەنسایان دەکرد. بەم پێیە نزیکەی سێ یەکی کۆی کتێبەکە تەرخانکراوە بۆ هێرش و ڕەخنە بۆسەر وتارێکی (ریچارد پڕایس) سەبارەت بە "خۆشەویستی بۆ وڵاتەکەمان" کە لە بۆنەی شێوی "کۆمەڵگەی شۆڕش"دا بۆ بەرزراگرتنی ڕووداوەکانی ساڵی 1677 پێشکەشی کردبوو. ریچارد پڕایس لە وتارەکەیدا لێکدانەوەیەک لەسەر پرەنسیپەکانی شۆڕشی ساڵی 1677 ئەنجام دەدات کە بەڕای بورک نەک تەنیا لەڕووی مێژووییەوە دروست نییە، بەڵکوو تەنانەت بچووکترین بەرگریی لە هیچ حکوومەتێکشی تیادا نییە.

وتارەکەی پڕایس ناوەرۆکێکی نیشتمانپەرستانەی هەیە کە لەوێدا ئاماژە بە بەهاگەلێکی جیهانی کراوە و بۆوێنە ئەوەی خستۆتە بەرچاو کە شۆڕشی 188ی ئینگلستان مافی هەڵبژاردنی فەرمانڕەواکانی هێناوەتەدی. بەڵام بورک لە وڵامی پڕایسدا دەڵێ ئینگلستان بە پێویستی زانی بەشێک لە مافەکانی یاسای بنەڕەتیی خۆی هەڵپەسێرێ و لەکاربووەستێنێت و لەم جووڵەیەدا هیچ بوارێک بۆ پێداچوونەوەی ئەم خاڵە کە ئینگلیزییەکان ئازادن لە چاوخشاندنەوە بە هەموو شتێکدا بەخواستی خۆیان، دەستەبەر نەبووە. بەم شێوەیە بورک هەوڵدەدات بەرگری لە پرەنسیپی "بەردەوامی" بکات و پەنجە لەسەر مافە عورفییەکان common law دادەنێت و دەڵێ: لەو ڕووەوە کە پێشینە و حوکمە لەوەپێشتر قەبووڵکراوەکان بەردەوام لە هەنگاوە یاساییەکانی ئینگلستاندا ڕۆڵی زاڵیان

هەبووە، بەم پێیە، یاسای بنەڕەتیی ئینگلستان لە بازنە و لە درێژەی مۆدێلە (ئەزموونییە) نەریتییەکاندایە. بەگوتەیەکی تر، خاڵی گرینگ ئەوەیە کە ئینگلیزییەکان لەڕێگەی داواکاریی "پڕەنسیپە پەتییەکان" و "مافی مرۆڤ" داوا ناکەن و پاساو نادەنەوە، بەڵام مافەکانیان بە میراتی پێشینانیان دەزانن. بەم پێیە بەبۆچوونی بورک هەر بەرەیەک لە خەڵکی ئینگلیس خۆیان وەک "خاوەنانی کاتیی یاسای بنەڕەتی" دەزانن و بەم پێیە مافی خاپوورکردنی تەواوی پێکهاتەی سەرەکیی کۆمەڵگەیان نییە. بەبۆچوونی بورک، ئەم ڕوانگەیە هەم سروشتی و هەم سوودبەخشە چونکە بەبێ ئەو سەرلەبەری زنجیرە و بەردەوامیی بەرژەوەندییە هاوبەشەکان لێک هەڵدەپسێن. بە واتایەکی تر "بەردەامی" بەتەنیا خۆی ئەگەری پێشکەوتن دەستەبەر دەکات. بورک دەڵێ کە بەبێ "بەردەوامی" جیلە مرۆییەکان هەروەک مێرووە تەمەن کورتە هاوینەکان دێنە دنیا و دەمرن، بەبێ ئەوەی شتێک لە پێشینیان یان نەریتەکانی خۆیان فێر بن. بەم پێیە چاوەڕوانی و داوا لە ڕابردوو شتێکی سوودبەخشە چونکە هەم پڕەندیپێکی پارێزگاری و هەم پڕەنسیپێکی گواستەنی دەستەبەر دەکات. لەلایەکی ترەوە ڕوانینێکی سروشتییە چونکە ئەم سیستەمە سیاسییە لە ڕێسایەکی ڕێکوپێک و گونجاو لەگەڵ نەزمی جیهانیدا ئامادە کراوە. بەواتایەکی تر، بنەمای تیۆریی سیاسی بورک لەسەر ئەم ئەندێشەیەیە کە جیهان خاوەنی نەزمە و یەزدان دیاریکەری شوێنگەی ئێمەیە لە نەزمی وجوودا. ئێمە هەموو لە چوارچێوەی یاسایەکداین کە یەزدان پێی ڕاسپاردووین. ئێمە بەشێکین لە سروشت و پەیڕەوی یاسای سروشتین. بورک دەیەوێ بڵێ یەزدانە نەزمخوازە؛ بەم پێیە خوازیاری دەوڵەتە چونکە دەوڵەت ئامرازێکی پێویستە کە بەهۆی ئەوەوە سروشتی ئێمە کامڵ دەبێت. لەم ڕووەوە، ئەو دامەزراوانەی لەگەڵ ئیرادەی یەزدانیدا دەگونجێن و بەشێکن لە سروشتی بابەتەکان، باش و گونجاون چونکە هاوئاهەنگن لەگەڵ زاتی بابەتەکاندا. بەڕای بورک، ئەم دامەزراوانە بەشێکن لە نەریتەکانی ئێمە چونکە هەروەک دارایی و ژیانەکانی ئێمە دەگوازرێنەوە بۆ نەوەکانی تر. بورک لێرەدا نەریتی سیاسی بە گەڕاندنەوە بۆ سروشت پاساو دەداتەوە. بەبۆچوونی ئەو، نەزمی سیاسی نەریتیی ئورووپا، هاوئاهەنگە لەگەڵ سروشتی شتەکاندا. هەر بەم هۆیە، ئەوەی شۆڕشی فەڕەنسای کردۆتە ڕووداوێکی پاساوهەڵنەگر، ئەوەیە کە خەڵکی فەڕەنسا دەستیان دایە بەراوەژووکردنی سروشتی شتەکان. سروشتی شتەکان سەرچاوەی ئاکارن و پڕەنسیپەکانی سیاسەتی ڕاستەقینە، لە ڕاستیدا هەندێ ئاکاری پەرەگرتوون. هەروەک ئامارژە کرا، زەمینەی سەرەکیی ئاکار بەبۆچوونی بورک، ئیرادەی یەزدانییە، کەواتە یاسا یەزدانییەکان و یاسا ئاکارییەکان، یەک شتن، چونکە یەزدان مرۆڤی خوڵقاندووە و ئەوی ئەرکباری پەیڕەوی کردن لە ئیرادەی ئافرێنەرەکەی کردووە و هەروەها هۆگری و حەزێکی سروشتی بۆ کرداری ئەخلاقی

لەوەدا داناوە. بەم پێیە ژیانی کۆمەڵایەتی نەک تەنیا یاساتەوەرە چونکە دەرەنجامی کرداری ئەخلاقیی ئێمەیە، بەڵکوو دەرهاویشتەی ئەزموونەکانی ئێمەشن. کەواتە، ئاکار هەوێنی کۆمەڵگەیە و مرۆڤ بەگشتی کۆمەڵایەتین، چونکە وابەستەی یەکدین کرداری هەرکام کاریگەری لەسەر ئەوانیتر هەیە. کەواتە، کۆمەڵگە سیستەمێکی پێکهاتوو لە ماف و ئەرکی دوولایەنە.

هەروەک دەزانین، هۆبز و لۆک و روسو، هەموان مرۆڤیان بە سروشتی خۆی بە ناکۆمەڵایەتی وێنا کردووە. بەڵام بۆرک مرۆڤ بە ناکۆمەڵایەتی نازانێت. مرۆڤ تەنیا کاتێک مرۆڤە کە لە کۆمەڵگەدا بێت و مرۆڤێکی تر جگە لەو لە بووندا نییە. بەم شێوەیە بۆرک جیاوازییەک دانانێ لە نێووان دۆخی کۆمەڵگەی شارستانی و دۆخی سروشتیدا، لەبەر ئەوەی مرۆڤ بە سروشتی خۆی بوونەوەرێکی ئاوەزمەندە. کەواتە بۆرک سەرەڕای جیاوازییەک کە لەگەڵ هۆبز و رۆسۆدا هەیەتی، لەوێدا کە دەڵێ مرۆڤ بەبێ کۆمەڵگە جیاوازییەکی لەگەڵ ئاژەڵی کێویدا نییە، لە هۆبز نزیک دەبێتەوە و لەوێدا کە دەڵێ کۆمەڵگە ئەگەر ئاوەزمەندانە پێکبێت، دەتوانێ سروشتی مرۆڤ کامڵ بکات، لە رۆسۆ نزیک دەبێتەوە. کەواتە بۆرک دەڵی مرۆڤەکان سروشتێکی ناکۆمەڵایەتییان هەیە نەک سروشتێکی پێش کۆمەڵایەتی و ئەم شتەش وەک خۆی نە باشە و نە خراپ بەڵام، دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان پێویستن بۆ کۆنترۆڵکردنی خراپە و فراوانکردنەوەی چاکەکانی مرۆڤ. بەم پێیە بەڕێزەوە رووبەڕووی دامەزراوەکان دەبۆوە چونکە ئەگەر هێرشیان بکرێتە سەر (بۆوێنە لە شۆڕشدا) لەگەڵ دارمانیان ژیان بە تەواوی هەرەس دێنێت. هەروەک دەزانین، بەبۆچوونی لۆک، مەبەست و ئامانجی دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان پارێزگاری لە مافە سروشتییەکانی مرۆڤە. ئەرکەکانی ئەوان زیاتر بەرگرانەیە نەک کردەگەرایانە. بۆرک لەو رایەدایە کۆمەڵگە سەرچاوەی مەعریفەی مرۆیی و ئاکار و سامانە. کەوانە ئەگەر کۆمەڵگە سەرچاوەی ئاکار نەبێت تاک لەرووی ئاکارییەوە ئەگەری داڕمانی هەیە و لە گیانلەبەرێکی زیاتر نابێت. پێویستە جەخت لەسەر چەمکی تاک لەلای بۆرک بکرێت چونکە لەو باوەڕەدایە مرۆڤ وەک مرۆڤ، تاکە نەک هیچ شتێکی تر. هەر بەم هۆیە، بۆرک دژی چەمکی پەتی و ئەبستراکتی (ماف)ە. بەم شێوەیە ئەو بەرگری لە مافەکانی خەڵکی ئینگلیس دەکات چونکە بە مافی تاک دەزانێت نەک بە مافی پەتی و ئەبستراکتی بەشەری. بەم پێیە لە روانگەی بوونناسانەوە، بۆرک لەو باوەڕەدایە تاک بوونێکی هەقیقییە. کەواتە تاک لەرووی فەلسەفییەوە تاکگەرایە، بەڵام لەدەلاقەی ئەخلاق و سیاسەتەوە وا نییە. چونکە هەروەک گوترا، بەڕای ئەو ئاکار لە کۆمەڵگەوە وەردەگیرێت و لە قەڵەمڕەوی سیاسیدا دەبێ خۆی ملکەچی ئیرادەی گشتی بکات. مافە تاکییەکان تەنیا و تەنیا کاتێک هەقیقین کە درێژەی یاسا ئاکارییەکان و بەرپرسیارییە کۆمەڵایەتییەکان بن و یاسای ئاکاری و ئەرکی کۆمەڵایەتی لەڕێگەی خووگرتنەوە

بەهۆی پڕۆسە مێژووییەکانەوە فێر دەکرێن. بەم شێوەیە، بۆرک مرۆڤ بە بوونەوەرێکی خووگر دەزانێت و خووگرتن خۆی بەرهەمی کاری زەینە جۆراوجۆرەکانە لە نەوە جۆراوجۆرەکاندا. کەواتە بۆرک لەو رایەدایە درێژەدارییەکی مێژوویی لە بەرژەوەندییە هاوبەشەکاندا هەیە. لەم رووەوە تەنیا مافە واقعییەکان مافگەلی کۆمەڵایەتین. بەواتایەکی تر، مرۆڤ هیچکات ناتوانن خاوەنی مافێک بن کە لەگەڵ مافەکانی کۆمەڵگەدا ناسازگار بێت، چونکە هەموو مافەکان کۆمەڵایەتین، بەڵام ئەگەری ئەوە هەیە مافگەلێکیان هەبێت کە کۆمەڵگەیەکی تایبەت بۆی دیاری کردوون. لەم حاڵەتەدا، پێدەچێ لە مافە واقعییەکانی مرۆڤ بۆ مەبەستی رەخنەگرتن لە حکوومەتەکان کەڵک وەربگیرێت. بەپێچەوانە، مافە پەتییەکان پەیوەندییەکیان لەگەڵ کۆمەڵگەیەکی کارامەدا نابێت و ئاوێتەی نابن و هەر لەم رووەوە دەبنە هۆی وێرانکردنی. بەم شێوەیە بۆرک لەلایەکەوە لە مافە راستەقینەکانی مرۆڤ دەدوێ کە مافی رەسمییە لە کۆمەڵگەدا و بە مەبەستی تێرکردنی پێویستییەکانی مرۆڤەکان گەڵاڵۆکراوە و لەلایەکی ترەوە، باس لە مافە پەتییەکانی بەشەر دەکات کە هەڵگری تایبەتمەندیی شۆڕشگێڕانە و هەرج و مەرجخوازابە و بێهوودەیە، چونکە لە بناغەوە نە بەکاری بەختەوەریی کردەکیی شارۆماندان دێت و نە بەکاری بەختەوەریی تەواوەتی مرۆڤ.

بۆرک بەهۆی دژایەتی لەگەڵ تیۆرییە ناکردەکی و زەینییەکانی ماف و دەوڵەت، بەچەشنێک دەست بۆلای "سوود" درێژ دەکات بێ ئەوەی خۆی سوودگەرا utilitarian بێت. بەبۆچوونی ئەو دادوەریی سیاسی بەمانای هەڵسەنگاندنی ئیمتیاز و نائیمتیاز لە کەڵک وەرگرتن لە پڕەنسیپە دیاریکراوەکاندایە. لێرەدا چەمکی "سوود" پێمان نیشان دەدات کە ئەو پڕەنسیپانە لە دۆخە جیاوازەکاندا چلۆن بەکار ببەین. بەڕای بۆرک لە کۆمەڵگەیەک یان لە دامەزراوێکی کۆمەڵایەتیدا شتێک کە مسۆگەرکاری "سوود"ە دامەزراوی کۆن و دیرۆکییە. یاسای بنەڕەتیی بریتانیا نموونەیەکی باشە لە دامەزراوەی کۆمەڵایەتی کە دامەزراوەیەکی کەونینەیە و دامەزراوە کۆنەکان هەموویان خۆیان بە سوودمەند نیشان داوە، چونکە ئاوەزمەندی و زانایی لەڕێگەی ئەزمونەوە بەدەست دێط و مەبەستی بۆرک لە ئەزموون، نەک تەنیا ئەزموونی تاکەکان، بەڵکوو ئەزموونی چەشنەکانە. ئەگەر چەشنەکان زانا و ئاوەزمەندن، کەواتە تاک دەبێ بە قەبووڵکردن و درک کردنی یاساکانی مەعریفە، خێرهاتنی نەریت بکات. بەگوتەیەکی تر، بەبۆچوونی بۆرک نموونە و سەرمەشقی باب و باپیران بۆ پاراستنی رۆحی ئازادی پێویستە. ئەم شتە ئەگەرچی پێویستە، بەڵام مەرجێکی تەواو نییە بۆ دارابوونی حکوومەتێکی باش، لەبەرچی؟ چونکە دەبێ پەرەستنی باب و باپیران بەسەرنجدان بە دۆخی هەنووکەیی بەهێز و

پشتگیری بکرێت. کەواتە دەبێ لەنێوان ڕاسپاردەکانی ڕابردوو و گۆڕانە مێژووییەکاندا پرۆسەی سازش و ئاشتی لەئارادا بێت.

بەڵام بە بۆچوونی بورک، هەلومەرجی گۆڕان یان سازش و پێکەوە گونجان لەگەڵ هەلومەرجە نوێیەکاندا نابێ ببێتە هۆی جودایی نێوان نەریتگەرایی و کردەگەرایی. بەڕای بورک گۆڕان نابێ تێکدەری نەزمی جیهانی بێت و نابێ بەدژی خوداوەند شۆڕش بەرپا بکات. هۆی سەرەکیی ئەوەیکە بۆرک بەرگری لە شۆڕشی 1688ی ئینگلستان دەکات بەڵام پەرێز لە شۆڕشی فەڕەنسا دەکات، هەر ئەم خاڵانەیە. بۆرک دەڵێ شۆڕشی 1688 نموونەیەکی مەزنی سەلماندنی گونجان و سازشی گۆڕان لەگەڵ دامەزراوە یاساییەکانە(بەمەبەستی پاراستن و دەستەبەرکردنی پڕەنسیپە بنچینەییەکانی ئەوان). ئەم پرۆسەیە، زیاتر ریفۆرمیستانە دێتە بەرچاو تا شۆڕشگێڕانە، چونکە لە فەرهەنگی وشەکانی بورکدا، شۆڕش جۆرێک گۆڕانکارییە لە یاسای بنەڕەتیدا، بەڵام ریفۆرم لە ڕاستیدا ڕاستکردنەوەی هەڵەیەکە کە ئەنجامدراوە. شۆڕشی 1688 پرۆسەیەکی بەرگری بوو لە بەرانبەر ڕەوتی هەڵوەشاندنەوەی گرێبەستەکانی یاسای بنەڕەتیدا، ڕێگەیەک بوو بۆ ڕزگاری لە ستەم و ئیستبداد، کەوتنەوەی کەلەبەرێکە لە پەیمانی کۆمەڵایەتیدا کە خۆی لە پەیکەرەی یاسای پێشنیارکراودا prescriptive دەنوێنێ.

بەم پێیە، شۆڕشی 1688 بەشێوەیەک ئازادییە دەستەبەربووەکانی لە ئینگلستان پاراست، هەروەها بنەما مەزهەبی و ئاکارییەکانی خەڵکی ئینگلیزی لە مەترسی ڕزگار کرد.

بەبۆچوونی بۆرک، نەبێ هەوڵی ساغکردنەوەی بەهوروژم و ریشەیی سیستەمێکی سیاسی بدرێت، چونکە هەنگاوێکی لەم چەشنە دژی سروشتی ئاکاری و مەزهەبیی مرۆڤ و دژی سروشتی کۆمەڵگەیەکی شارستانییە. هەر لەم ڕووەوە بۆرک باوەڕی وایە شۆڕشی فەڕەنسا لە بناغەوە شۆڕشێکی دژە خوداوەندییە خۆی بە ئەرکبار دەزانێ کە هەلومەرجی پشتگیری لە مەسیحییەتی ئورووپایی بڕەخسێنێت. بۆرک دەڵێ شۆڕشگێڕانی فەڕەنسی، بەڕەتکردنەوەی مەزهەب و نکۆڵی لەم ڕاستییە کە مرۆڤ لەڕووی سروشتییەوە گیاندارێکی ڕۆحانییە، لەڕاستیدا بۆ شەڕ بەدژی کۆمەڵگەی خۆیان ئاخێزیان کردووە. ئەوان بە وێرانکردنی بنەماکانی کۆمەڵگەی فەڕەنسا، ڕۆحێکیان لەناو برد کە سەرەنجام بووە هۆی لەناوچوونی ئەوان و جێنشینەکانیان. ئەم خاڵە لە بۆچوونی بۆرکدا بەو مانایەیە کە ناشیرینترین خەسارێک کە ڕەنگە لە کۆمەڵگەی شارستانی بکەوێت لە ڕوانگە دژەخوداوەندییەکانەوەیە، لەبەرچی؟ چونکە بۆرک لەو باوەڕەدایە کە یەزدان ئەوپەڕی ڕەهای بوونە[کمال مطلق] و جیهان بەبۆچوونی ئەو بوونێکی وابەستە بە خوداوەندە. بەم پێیە، نکۆڵی لە یەزدان دەرخەری پووچگەرایی مێتافیزیکییە. هەڵبەت بۆرک وشەی پووچگەرایی بەکار ناهێنێت. چونکە لەڕاستیدا لە سەدەی

نۆزدەهەمدا بیچمی گرت. بەڵام وشەی (خوادژی)atheism کە بۆرک بەکاری دێنێت، لەرووی واتابییەوە یەکسانە لەگەڵ وشەی پووچگەرایی کە داستایۆفسکی بەکاری هێناوە. هەر ئەم ڕوانگەیە بە بەڵگەی سەرەکی لە هزری بۆرکدا دێتە ئەژمار کە دینگەرایی بنەمایە و جوداییەکی بنچینەیی لەنێوان مەسیحییەت و دینەکانی تردا نییە، بەڵکوو لەنێوان خودی مەزهەب لەلایەکەوە و ڕوانگە خوداتەوەرەکان لەلایەکی ترەوەدایە. بۆرک ئەگەرچی دەڵێ ڕێزی بۆ هەموو ئاگایی و ویژدانەکان هەیە. بەڵام بەم حاڵەشەوە ئاسانگیری لەمەڕ ڕوانگەی خودادژانە قەبووڵ ناکات، چونکە بەباوەڕی ئەو بێباوەڕەکان تەرەکراوی یاسا و ڕەچەڵەکی مرۆیین. دوژمنایەتییەکی توندوتیژانە کە ئەو لەگەڵ خودادژەکاندا هەیەتی، لەو ڕووەوەیە کە ئەو خودادژان بە خەڵکانێک دەزانێت کە مەبەستیان سست کردن و داڕماندنی هەموو بەرهەمەکانی کاری یەزدانە. بورک دەوڵەت بە بەرهەمی سەرەکی و ڕاستەقینەی کاری خوداوەند دەزانێت. بەم پێیە دامەزراوێک نییە کە بە سروشتی خۆی نامەزهەبی و سیکۆلار بووبێت و پاشان بە یەکگرتن لەگەڵ کلێسادا ڕوخسارەیەکی پیرۆزانەی بەخۆوە گرتبێت. بورک ئەم ئەندێشەی یەکگرتن لەگەڵ کلێسایە ڕەتدەکاتەوە و بە گۆترەکاریی(speculation) دەزانێت، چونکە بەباوەڕی ئەو یەکگرتن لەنێوان دوو شتی جیادا کە هەردووکیان لە سروشتدا هەستەوەر و دیارن، پێکدێت، لەحاڵێکدا بەرژەوەندییە هاوبەشەکانی مەسیحی، کلێسا و دەوڵەت یەکسانن و لە یەک جۆرن. بەگوتەیەکی تر، بەبۆچوونی بورک ڕۆحی مەزهەبی کاریگەرە لەسەر شێوەی ڕوانینی شارۆمەندان بۆ سیاسەت، یارمەتیی شارۆمەندان دەدات بۆئەوەی مرۆڤێکی باشتر و شارۆمەندێکی باشتر بن. بەم پێیە وابەستەیی وشیارانەی مرۆڤ بە مەزنێتیی خودا و بەردەوامیی پێکەوە ژیانی گەل، پێک وابەستە و هاوپەیوەندن و هەر لەبەر ئەوە دەشێ هەردووکیشیان پێکەوە هەرەس بێنن. بەبۆچوونی بورک هەر بەم هۆیەیە کە ژیانی نەتەوەیی میراتە، چونکە گەڵاڵەیەکی هەیە لە پشت هەموو شتێکەوە کە هەموو شتێکی لەجێگەی خۆیدا ڕادەگرێ و دەپارێزێت. بە پێیە بورک باوەڕی بەو ڕاستییە هەیە کەسانێک کە لە سیاسەتدا پەرپرسیارێتی لە بەرانبەر کەسانی تردا دەگرنە ئەستۆ دەبێ تەیار بن بە پڕەنسیپە مەزهەبییەکان. بورک بەردەوام ئاماژە بەوە دەکات دەبێ وەک شتێکی پیرۆز سەیری دەوڵەت و دەزگا پەیوەندیدارەکانی بکرێت. بەبۆچوونی ئەو بەبێ ڕێزدانان بۆ دەوڵەت، ئەم دیاردەیە لەرووی کاتییەوە درێژەی نابێت و بەکردەوە پیرۆزاتیەتیی درێژەگرتنی ئەو خاڵە بەرجەستە دەکاتەوە کە دەوڵەت لە ڕووی مێژووییەوە لەلایەن خوداوەندەوە ڕێنوێنی دەکرێت. بورک بە پشت بەستن بەم ڕوانگەیە هەوڵدەدات هزری بنەڕەتیی وەیمانی کۆمەڵایەتی کە لەلایەن نووسەرانێکی وەک جۆن لۆک و ڕوسۆوە گەڵاڵە کراوە ڕەت بکاتەوە و لەڕاستیدا

دەیەوێ ئەم خاڵەی لێپرسینەوەی خەڵک لە رێبەرە سیاسییەکانیان یان دانوستان لەگەڵ دامەزراوە سیاسییەکان، رەت بکاتەوە.

بورک بە رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئەم روانگەیە، پێداگری لەسەر جیاوازیی نێوان دەوڵەت و رێککەوتنی هاوبەشانە لە بازاڕی بازرگانیدا دادەنێت. بەڕای ئەو دەوڵەت سەروکاری لەگەڵ شتە مەزنەکاندا هەیە، چونکە لەلایەن خوداوەندەوە راسپێردراوە و لەشێوەی دەزگایەکداتیە کە مەزنایەتییە مرۆییەکان پێدەگەیەنێت. بەم پێیە پەیمانی کۆمەڵامەتی نەک تەنیا هاوکاریی نێوان کەسانی زیندوە بەڵکوو پەل بۆ مەدووەکانیش و ئەو کەسانەش کە هێشتا نەهاتوونەتە دنیاوە دەکێشێت. لەم رووەوە بورک دەڵێ: "هەر پەیمانێک لە هەر دەوڵەتێکی تایبەتەوە لەراستیدا ماتریالێکە لە پەیمانی تاهەتایی و هەرمانی کۆمەڵگە." بە گوتەیەکی تر پەیمان یان کرداری دەوڵەتی مێژوویی بنەمای تەوەری هەڵبژاردن یان ئیرادە نییە، هۆیەکەشی سادەیە، چونکە لەروانگەی بورکەوە بەو مەرجەی پەیڕەوانی دەوڵەتەکان ئەندامەتیی خۆیان بە ئیختیاری بزانن، هیچکات نەردەوامی نابێت. بورک دژی بۆچوونی میرابۆ، یەکێک لە رێبەرانی سەرەکیی شۆڕشی فەرەنسایە. بەبۆچوونی میرابۆ، هەر بڕیارێکی یاسایی کە لەلایەن گەلەوە نەبێت، بەردەوام نابێت، چونکە میرابۆ لەو باوەڕەدایە کاتێ ئیرادەی گشتی گۆڕانی بەسەردا دێت، کاریگەرییەکەشی لەناو دەچێت. بۆرک بە پێچەوانەی میرابۆ روانگەیەکی ناشۆڕشگێڕانەی لە هەمبەر دەوڵەتدا هەیە و ئەمەش هانی دەدات بۆ پێشنیارکردنی رێگەچارەیەکی بنەڕەتی بۆ مانەوەی دەوڵەت. بەم پێیە ئەو بەرگری لە دامەزرانی کڵێسا دەکات. بەڕای ئەو کڵێسا کۆمەڵێک بەرپرسیارێتی هەیە لەسەرووی بەستێنی بابەتە مەزهەبییەکان و تەنانەت پاساودان و بە رەسمی ناسیسی سیستەمی سیاسییە. بورک]پێیوایە کڵێسا دەرکەوت و دەربڕی جۆرێک ئەمینداریی کلتوورییە کەکار دەکات بۆ کۆکردنەوە و کەڵەکە کردنی بەرفراوانی کتێبخانە و مۆزەخانە و شوێنەوارە کۆنەکان، ئێستاش بۆ گەرەنتیی مانەوەی کڵێسا پێویستە وابەستەی دەوڵەت بێت و ئەمەش کاتێ روودەدات کە کڵێسا مافی خاوەندارێتیی دارایی هەبێت و ئەگەر ئەم پرۆسەیە ببێتە هۆی ئوسقوفەکان ببنە دەوڵەمەندانی قەبە، کەواتە چ لەوە باشتر. لێرەدا ئەو لە کتێبی سەرنجەکانی خۆیدا بۆ ئامادەکردنی مێشکی خوێنەر سەبارەت بە دژوازیی نێوان شۆڕشی ئینگلستان و فەرەنسای شۆڕشگێر، تەوەری چەمکی خاوەندارێتی گەڵاڵە دەکات. پێویستە بزانرێت کە لە روانگەی بورکەوە مەزهەب و خاوەندارێتی دوو بنەمای هاوپێن لە کۆمەڵگەدا.بەم پێیە ئەگەر بڕیار وابێت بەرگری لە کۆمەڵگە بکرێت دەبێ بەرگری لەم دوو بنەمایە بکرێ و کەسانێک کە هێرش دەکەنە سەر هەرکام لەو دوانە لەراستیدا دوژمنی کۆمەڵگەن. بورک دەڵێ دەوڵەت وابەستە بە داهاتی خۆیەتی. سەرچاوەی داهاتی دەوڵەت خاوەندارێتی و دارایەتییەکانییەتی.

خاوەندارێتیش هەر بە سروشتی خۆی دسەڵات لەگەڵ خۆیدا دێنێ و ئەمەش بناغەی یاسای سیاسەت و ئاکارە. بەم پێیە، ئاساییە کە خاوەندارێتی، حاکم و بەرقەرار بێت و هەروەها سروشتیشە کە حکوومەت لە ئاراستەی خاوەندارێتیدا کار بکات. بور لەم سۆنگەیەوە، سێ تایبەتمەندی بۆ خاوەندارێتی وێنا دەکات:

گەوهەری خاوەندارێتی لە نایەکسانی و هەروەها لە تایبەتمەندیی گواستەنیبوونی لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تردایە.

خاوەندارێتی، بەرژەوەندییە تایبەتی و گشتییەکان یەک دەخات، چونکە بەرگریی خاوەن زەوییەکان لە خاوەندارێتی هەم رەهەندێکی گشتی هەیە و هەم هۆیەکی تایبەتیش.

خاوەندارێتی یارمەتییبەردەوامیی کۆمەڵگە دەکات و نەوەیەک بە نەوەکەی ترەوە دەلکێنێت.

بورک سەبارەت بە تایبەتمەندیی خاوەندارێتی دەڵێ: تایبەتمەندیی خاوەندارێتی، نایەکسانییە. بەبۆچوونی ئەو مرۆڤ لەرووی سروشتی خۆیانەوە یەکسانن، بەڵام لە هەر شوێنێکدا کە یەکسان بن خاوەندارێتی لەوێ لاوازە.

کۆمەڵگە بەشێوەی سروشتی بەرهەمهێنەری خاوەندارێتی و نایەکسانییە. بەم پێیە خاوەندارێتی لەژێر کاریگەریی کات، لە زاتی شتەکانەوە ئاخێز هەڵدەگرێت و نایەکسانی لەگەڵ خۆی دێنێت.

مرۆڤ نایەکسان دەبن چونکە هێندێکیان دەبنە خاوەن سامان و هێندێکی تر، نابن، بەڵام خاڵی شایانی سەرنج ئەوەیە کە بورک دژی هەر چەشنە دەستتێوەردانێکە لە ستارکتۆری خاوەندارێتیدا:

چونکە خاوەندارێتی بابەتێکی سروشتییە و حکوومەتیش بۆ مەبەستی پاراستنی خاوەندارێتی پێکدێت.

خاوەندارێتی نابێ هەمدیسدابەش(بازتوزیع) بکرێت، چونکە وەرگرتنی لە دەوڵەمەند و پێدانی بە هەژار ژیان و خەسارێکی گەورە تووشی دەوڵەمەند دەکات، ئەمە لەحاڵێکدایە کە سوودێکی کەمیش دەگات بە هەژار. ئەو راستییە لەوێوە سەرچاوە دەگرێت کە ژمارەی دەوڵەمەندان کەم و هەژاران زۆرن. بەم پێیە، چ دەستی هەژاران ناگرێت.

یەکسانی، دوژمنی ئازادییە. بەم پێیە دیموکراسی سیاسی و یەکسانی ئابووری، هیچ خزمایەتی و هاوپەیوەندییەکیان لەگەڵ ئازادیدا نییە.

کەواتە چ بکرێت باشە؟ بەگشتی وادیارە روانگەی بورک لەهەبمەر دەستبەتاڵان توندوتیژ و بێبەزاییانەیە، بەڵام بورک هەوڵدەدات واقیعگەرا بێت. بەم پێیە دەیەوێ بڵێ دەوڵەت دەبێ خۆشەویست و پڕسۆز بێت، بەڵام نابێ دڵناسک و بەبەزایی بێت، چونکە ئەم رەوشتە لەڕووی یاسای سروشتەوە قەدەغەیە. لەم رووەوە تەنیا سەرنج و رێزگرتن لە رەوتی سروشتیی شتەکان دەستبەتاڵان رزگار

دەکات، چونکە ئەگەر یەکسانی لەئارادا بێت، ئەوکات سامانێکی کەم بۆ دابەشکرد لەئارادا دەبێت و ئەمە بەو مانایەیە کە نایەکسانی لە سامان و دەسەڵات و پێگەدا، بکەرێکی بەرهێن و بەرهەمهێن و پێکهاتەسازە. بەم پێیە کۆمەڵگەی شیاو بە سروشتی خۆی کۆمەڵگەیەکی نایەکسانە و هەوڵدان بۆ دابینکردنی یەکسانیی زیاتر لە کۆمەلگەدا هەنگاوی دژ بە سروشتە. هزری یەکسانی هەڵگری زاتێکی رووخێنەرانەیە لە فێرکردندا. ئەندێشەیەکی ترسناک و دێوەزمەئاسایە. وا هەست دەکرێ باشترین رێگە بۆ تێگەیشتن لە بەرگریی بورک لە نایەکسانی، خوردبوونەوە لە تیۆریی حکوومەتی ئەوە. بەبۆچوونی بورک بونیادی حکوومەت نەک لەسەر بنەمای وێنایی مافی مرۆڤ بەڵکوو لەسەر سروشتی مرۆیی و ئاسایشی سیاسی، وەستاوە. مەبەستی بورک لە ئاسایشی سیاسی هەبوونی خۆشبەختی و بەختەوەری بۆ هەموانە، بەڵام بەختەوەری بۆ هەموان بەبۆچوونی ئەو رەهەندێکی بایلۆژیی هەیە و وەک روانگەی سوودگەراکان ماتماتیکی نییە. بورک بیر لە سەرجەم تاکەکان ناکاتەوە، بەڵکوو باس لە هەمەکێکی دینامیکی دەکات. بەم پێیە پرسیارێکی تر دێتە ئاراوە: پەیمانی دەسەڵات دەبێ بەدەست چ کەسانێکەوە بێت؟ بورک بەروونی وڵام دەداتەوە پەیکەرەی حکوومەت بریتییە لە پاشایەتییەکی میراتی، ئەریستۆکراتییەکی میراتی و ئەنجومەنێکی نوێنەرایەتی کە دەنگەکانی خۆیان لەرێگەی دەنگە هەڵبژاردەنییەکانی Elective کۆمەڵێکی دەستەبژێر کراو، بەدەست دێنن. بورک ئەم پێکهاتەیە بە بە یاسایەکی سیاسیی کارامە دەزانێت و سوور دەبێت لەسەر ئەوەی لە بەرانبەر گشت شۆڕشەکاندا بەگرگریی لێبکات. بورک باوەڕی بەوە هێناوە کە پاشایەتی باشترین جۆری حکوومەتە.

بەرگری ئەو لە حکوومەتی پاشایەتی نە رەهەندێکی هەستەکیی هەیە و نە شاعیرانەش بەڵکوو مێژوویی و کارکردییە (فۆنکسیۆناڵە)، چونکە لەو باوەڕەدایە پاشایەتیی میراتی تۆخمێکی بنەڕەتیی لە دەقی یاسای بنەڕەتیدا هەبووە و هەیەتی و دەبێ. بەبۆچوونی بورک پاشای میراتی تۆخمی زاڵ و کلیلی یاسای بنەڕەتییە. ستایشی بورک لە پاشایەتی میراتی بە سەرنجدان بە بە روانگەی ئەو بێباوەڕانەی ئەو بە حەشامات کامڵ دەبێت. تەنانەت ئەو کاتەی باس لە حکوومەتی خەڵک دەکات، مەبەستی حکوومەتێکی جەماوەری نییە. کاتێ بورک دەڵێ خەڵک خۆیان ئەربابی خۆیانن مەبەستی زۆرینە نییە، بەڵکوو جەماوەرێکی رێکخراوە. بورک لەراستیدا ئەندیشەیەکی تەواو دیاریکراوی سەبارەت بە جەماوەر هەیە و لەڕووی ئاکارییەوە و نەک لەڕووی سیاسییەوە هاودەردی لەگەڵ هەژاران دەکات.

بۆوێنە دەڵێ: "کاتێ کێشەی خەڵکی هەژار لە پاشایەتیدا بکەوێتە بەرباس، من رووی خۆم لە هەرچی دەسەڵات و شانازی کە بەرزترین شوێنیان لێرە هەیە وەردەگێڕم و ئەگەر کار کۆتا بێت و بگاتە ژیان و مەرگ، بەشی من روونە. من خۆم

لەگەڵ هەژاران و ژێردەستە و لاوازەکاندا دەبینم." بەم پێیە بەبۆچوونی بورک و کۆنسێرڤاتەکانی تری وەک (کارلایل)، خۆشەویستی بۆ مرۆڤ هەمیشە نزیکە لەم بیرۆکەیەوە کە زۆرینە ناشێ حکوومەت بکات.

کەواتە کۆمەڵگەی شارستانی بەبۆچوونی بورک، نەک وەک گەلاڵەیەکی ڕەسەن، بەڵکوو بەستێنێکی سیاسییە کە نیشاندەری جیاوازی و جیاکارییە ترێزهەڵنەگرەکانە لە نێوان جەماوەردا. لەم ناوەندەدا گرینگترین جیاوازیی بۆچوونی بورک، ئامادەیی بۆ پیادەکردنی دەسەڵاتی سیاسییە. پێشتر کوتمان بورک بڕوای بە حەشامات نییە. ئەو بە ئیمان بە هەڵبژاردنی ڕێبەر لەناو گرووپێکی بچووکی جەماوەر پێداگری لەسەر ئەو بێبڕواییەی خۆی دەکاتەوە و دەڵێ: "ڕێبەرایەتی لە قۆرخی سروشتیی ژمارەیەکی کەمی جەماوەردایە کە دەرفەتی بەدەستەوەگرتنی شتەکانیان دەست دەکەوێت." بەم پێیە بەبۆچوونی بورک ناشێ گشت شارۆمەندان بە یەکسان و هاوچەشن لەبەرچاو بگیرێن، چونکە ئەوا لە جێی خۆیان لە کارگەی کۆمەڵایەتیدا، کە سرۆوشت دایاندەنێت، ترازاون. بورک ڕاست لەم سۆنگەیەوە ڕەخنە ئاراستەی شۆڕش دەکات. ڕەخنەی بورک لە شۆڕشوانان ئەوەیە کە ئەوان سادەترین ڕێگەیان لەڕێگەی لۆژیکی تاکە پڕەنسیپەکانەوە هەڵبژاردووە، بەڵام خەڵکی ئینگلستان بەپێچەوانەوە لەهەوڵی ئاشتەوایی و یەکگرتنی ئەم پڕەنسیپانە لە گشتێکی تۆکمە و ڕێکوپێکدان.

بورک لەراستیدا دەیەوێ دژهۆنییەکانی ناو پڕەنسیپەکانی شۆڕشی فەڕەنسا ئاشکرا بکات، هەروەها ئامازە بەم خاڵە دەکات کە شۆڕشوانانی فەڕەنسی بە لەناوبردنی سیستەمی ئیداری پاشایەتی جێگیر کردنی سیستەمێکی نوێی ئیداری لە فەڕەنسا، لەڕاستیدا ڕێسەیەکی تریان لەو سۆز و هەستانەی کە خەڵک بە یەکتری و بە ڕابردوویانەوە گرێ دەدات، هەڵپساند. هەروەک ئاشکرایە بورکیش وەک مۆنتسکیۆ هەوڵ دەدات پشتگیری لە سەربەستیی دادوەریی خۆجێی لە دامەزراوە نەریتییەکاندا دەکات و پێداگریی لەسەر دەکاتەوە، چونکە بەبۆچوونی بورک، فەڕەنسا بە یەختەکردنی ئەم دەسەڵاتانە و دابەزینی هەموو شارۆمەندەکان بۆ یەک ئاست و پێگە لە پەیوەندی لەگەڵ حکوومەتی ناوەندیدا لەڕاستیدا ڕێگەی ڕەهاگەرایی دەگرنەبەر.

ڕەخنەی تری بورک لەسەر یاسای بنەڕەتیی فەڕەنسایە. لەروانگەی ئەودا فەڕەنسا وەها لە دەسەڵاتی پاشا دوورکەوتۆتەوە کە ئیتر دەسەڵاتێکی بۆ بەڕێوەبردنی خۆی نییە. پاشا وەک سەرۆکی دەسەڵاتی جێبەجێکردن، هیچ چاودێرییەکی بەسەر دەزگای دادوەریدا نییە و هیچ مافێکی لە دەستەبەرکردنی دەسەڵاتی خۆیدا نییە و دەسەڵاتێکی بۆ پووچەڵکردنەوەی بڕیارەکان نەماوە. ئەو تەنانەت هیچ ڕێزێکیشی نییە. بورک دەڵێ نابێ پاشا بکرێت بە دوو کەرتەوە، نابێ ئەو وەک پاشایەک بکرێتە ملکەچی ئەنجومەنێک چونکە ئە لە پەیوەندیکردن بەم

ئەنجومەنەوە هیچ ڕێز و حورمەتێک بەدەست ناهێنێت و دەوڵەتە دەرەکییەکانیش بەهەندی ناگرن. بورک لێرەدا پەیتا پەیتا ئاماژە بە هاوئاهەنگکردنی دامەزراوەکان لەگەڵ سروشتی مرۆییدا دەکات. ئەم بە ئاماژە بەم پڕەنسیپە، لەبەریەک بوونەوەی دسیپلینی ناو سوپای فەڕەنسا دەداتە بەر ڕەخنە. بورک دەڵێ شۆڕشوانانی فەڕەنسا بە پڕوپاگندەی مافی مرۆڤ بۆ سەربازانی فەڕەنسا تووشی باوەڕی پڕوپووچیان دەکەن و هەر ئەم شتانەش دەبنە هۆی ئەوەی ئەوان ئیتر پابەندی هیچ نەزمێک نەبن.

بەگشتی بورک پشتیوانی سیستەمی کۆنە، تەنانەت ئەگەرچی هێندێ جار بە ئیستبدادی ناوی دەبات، بەڵام بەبۆچوونی ئەو ئیستبداد هۆکاری سەرهەڵدانی شۆڕش نەبووە. هەر لەم ڕووەوە بورک دنیایە لەوەی سیستەمی پێشوو دەرفەتی ریفۆڕمی تێدا هەبووە و پێویستی بە شۆڕش نەکردووە. کەواتە بۆچی شۆڕش کرا؟ چونکە پیلانگێڕان دەستیان هەبووە لەو کارەدا. چینی حاکمیش لە خشڵ و خاڵی ئەندێشەگەلی ئەریستۆکراتیدا نوقم و گەندەڵ ببون و ئیرادەی خۆیان بۆ حاکمییەت دۆڕاندبوو. فەلسەفەی نادروستی سەردەم ڕەگاژۆی کردبووە ناو دەربارەوە و پاشا و وەزیرەکانیش بەو پەتایەوە تووش ببوون.

بورک پارە بە هۆکارێکی تر دەزانێت. شۆڕشی فەڕەنسا لەلایەن چینی مامناوەندەوە و بەتایبەت پارەگۆڕ و پارەبازانی بازاڕەوە ڕوویدا و بەرژەوەندیی پارەگۆڕەکانی (صراف) دەستەبەر کرد. بورک پێیوایە کە فەڕەنسای شۆڕشگێر بەدەست بکەرانی پشتی پەردە و سوودخۆران و چاونەترسان و دەلاڵ و قۆرخچییەکان ڕێبەرایەتی کرا کە هەموان بۆ تێکشکاندنی پاشایەتی و کڵێسا و ئەریستۆکراسی دەستیان دایە دەست یەک.

دەرەنجامی ئەم هەنگاوە، تێزی یەکسانی و مافی مرۆڤ بوو. بورک لەو باوەڕەدایە کە ئارمانەکانی شۆڕشوانانی فەڕەنسا، بەڕواڵەت ڕۆشنگەرانە و پێشکەوتنخوازانە و ئازادیخوازانە دێتە بەرچاو، بەڵام ئەزموونە مێژووییەکان ئەوە دەردەخەن کە لەکاتی پراکتیزەکردنی ئەو ئارمانانەدا هەندێ بەرەنجام دەکەونەوە کە پێچەوانەی ئەو شتە دەردەخەن.

بەم پێیە بورک هەوڵدەدات کەلەبەری نێوان بانگەوازەکانی ئازادیخوازی و دەرەنجامە ئیستبدادییەکانی شۆڕشی فەڕەنسامان بەگوێدا بدات. لەبەر ئەم شێوە ڕوانینانە، زۆرکەس وا بیردەکەنەوە کە بورک بێتوانا و پڕ کەموکورتی بووە، چونکە پشتگیریی لە شۆڕشەکانی ئینگلستان و ئەمریکا دەکات بەڵام دژایەتی لەگەڵ شۆڕشی فەڕەنسا دەکات، بەڵام ئەمە هەڵەیە، چونکە بورک هیچکات دانی بە شۆڕشی ئەمریکادا نەنا، بەڵکوو ستایشی ئارمانجی ئەمریکاییەکانی دەکرد. بەڕای بورک ئەو ڕۆڵەی ئەندێشە پەتی و ئەبستراکتەکان لە شۆڕسی ئەمریکادا گێڕایان پەراوێزی بوو. پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە بورک لەنێوان ئەو شۆڕشە پێویست و

ناپێویستەکاندا بۆ بەرگری لە ئازادییەکان و یاسا نەریتییەکان جیاوازی دادەنێت. بەڕای ئەو هەوێنی سیستەمە نەریتییەکان لەوەدایە کە دەرفەتی چاکسازییان تێدا هەیە و پێویستیان بە شۆڕس نییە. پێویستە ئەمڕۆ بیر لەو خاڵە بکرێتەوە کە جیاوازیی نێوان ئەم دوو گوتەزایە تا چەندە دەتوانێ سوودبەخش بێت. شۆڕش یان ریفۆرم، کامیان پێویستە؟